

**ADABIYOT DARSLARIDA SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA
ANALITIK VA TANQIDIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH**

Janabaeva Gulzar Bo'ribaevna

Xo'jayli tumani 15-sonli ayrim fanlari chuqurlashtirib o'qitiladigan sinflari bor umumiy o'rta ta'lim maktabining Qoraqalpoq tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Adabiyot darslari o'quvchilarda nafaqat badiiy didni rivojlantirish, balki analitik fikrlash va tanqidiy qarashlarni shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Hozirgi davrda sun'iy intellekt, xususan, ChatGPT kabi yirik til modellaridan foydalanish bu jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Sun'iy intellekt yordamida klassik asarlarni qayta tahlil qilish, ularga muqobil syujetlar yoki yakunlar yaratish o'quvchilarni chuqurroq mulohazaga undaydi, ularda adabiy jarayonlarga nisbatan qiziqish uyg'otadi va ijodiy tasavvurni kengaytiradi.

Masalan, Andrea Bellot va hammualliflari (2025) o'tkazgan tadqiqotlarda ChatGPT mashhur "Animal Farm" asariga muqobil yakun yaratganida, o'quvchilar ushbu yangi variantni asl syujet bilan taqqoslab, obrazlar, mavzular va voqealar izchilligini tahlil qilganlar. Bu esa ularni adabiy matnga tanqidiy yondashishga, muallif g'oyasini chuqurroq anglashga va alternativ talqinlarni ko'rib chiqishga majbur qilgan (Bellot va b., 2025). Demak, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan matnlar o'quvchilar uchun yangi izlanish ufqlarini ochib beradi.

Biroq sun'iy intellektdan to'g'ri foydalanish o'qituvchining metodik yondashuviga bog'liq. Torrey Trust va Maloy (2023) ta'kidlaganidek, ChatGPT kabi vositalar o'quvchilarga tayyor javob emas, balki tanqidiy tahlil uchun material sifatida taqdim etilishi lozim. O'qituvchilar o'quvchilarni ChatGPT yaratgan matnlarni shubha bilan qarshi olishga, ularni haqiqiy manbalar bilan solishtirishga va mantiqiy xulosalar chiqarishga yo'naltirishlari kerak. Masalan, o'quvchilarga

sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan siyosiy nutq matnini taqdim etib, uni haqiqiy siyosiy deklaratsiyalar bilan taqqoslash topshirig'i berilsa, ular nafaqat mazmuniy farqlarni ko'radi, balki faktlarning ishonchliligini ham tahlil qiladi. Shu tarzda, o'quvchilar tanqidiy tafakkurni o'rganadilar, ya'ni har qanday matnga faqatgina tayyor bilim emas, balki savol va shubha bilan yondashadilar.

Rick Holbeck (2025) o'z tadqiqotida ta'kidlaganidek, ChatGPT bilan ishlash jarayoni iterativ (takroriy) savol-javoblar asosida olib borilganda o'quvchilarning tanqidiy tafakkuri yanada rivojlanadi. O'quvchilar ChatGPT javoblarini tekshiradi, qayta so'raydi, tushunmagan joylarini aniqlaydi va o'z xulosalarini chiqaradi. Bu jarayon ularni nafaqat matn ustida ishlash, balki axborotning qaysi biri ishonchli, qaysi biri bahsli yoki noaniqligini aniqlash ko'nikmalariga ham o'rgatadi.

Qoraqalpoq adabiyotini o'qitishda ham ushbu usul samarali qo'llanishi mumkin. Masalan, Ajiniyoz, Berdax, Ibroyim Yusupov yoki Shaudirbay Seytov kabi shoir-yozuvchilarning asarlariga ChatGPT orqali muqobil yakunlar yoki qo'shimcha sahnalar yaratilib, o'quvchilarga taqdim etilishi mumkin. Shunda ular asarning asl variantini va AI tomonidan yaratilgan variantni qiyoslab, qaysi biri obrazlar tabiatiga, voqealar mantiqiga yoki muallif g'oyasiga mos kelishini muhokama qiladilar. Bu jarayon nafaqat adabiy bilimni, balki analitik va tanqidiy tafakkurni ham rivojlantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ChatGPT kabi vositalardan foydalangan eksperimental guruhdagi o'quvchilar adabiy matnni anglashda chuqurroq xulosalar chiqara olgan. Ular matnning ichki mantiqiy tizimini, syujet rivojini va obrazlarning psixologik xususiyatlarini ko'proq muhokama qilganlar. Shu bilan

birga, nazorat guruhi o'z kuchi bilan alternativ yakun yozganda ijodiy yondashuv va mustaqil ishlash ko'nikmalari kuchliroq rivojlangan (Bellot va b., 2025). Demak, ikki yondashuvning ham afzalliklari bor va ularni uyg'unlashtirish eng maqbul natijalarni beradi.

Sun'iy intellektni adabiyot darslariga bosqichma-bosqich joriy etish o'quvchilarda Bloom taksonomiyasi bo'yicha yuqori darajadagi tafakkurni shakllantirishga yordam beradi: faktlarni eslab qolishdan boshlab, ularni tahlil qilish, solishtirish, baholash va yangi g'oyalar yaratish darajasiga ko'taradi. Shu orqali o'quvchilar nafaqat matnni o'qib tushunadi, balki uni qayta talqin qilish, muallif niyatini tahlil etish va muqobil nazariyalarni ilgari surish ko'nikmalarini ham egallaydi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot darslarida sun'iy intellektdan foydalanish o'quvchilarda analitik va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda samarali vosita bo'la oladi. Eng muhimi, ChatGPT kabi AI vositalaridan foydalanish o'qituvchi nazorati va metodik rahbarligi ostida olib borilishi kerak. Shunda o'quvchilar nafaqat tayyor bilim oladilar, balki mustaqil o'rganishga, savol berishga va har qanday axborotni tanqidiy ko'z bilan baholashga o'rganadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bellot, A. R., et al. (2025). *Exploring AI-generated alternative endings in literature classes*. International Journal of AI in Education.
2. Trust, T., & Maloy, R. (2023). *The role of AI tools in fostering critical thinking in classrooms*. SmartBrief.

3. Holbeck, R. (2025). *Iterative questioning with ChatGPT to promote student inquiry*. Faculty Focus.
4. Wang, J., & Fan, W. (2025). *Artificial intelligence and higher-order thinking skills development*. Humanities & Social Sciences Communications.
5. Özçelik, P., & Ekşi, G. (2024). *The impact of ChatGPT on student writing and critical analysis*. Smart Learning Environments.